№ 27 Փետրվարի 14 (26) 1881 Փետրվարի 14 (26) № 27

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

[illegible]
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
[illegible] 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն. Նամակ Ս. Պետերբուրգից. Նամակ Սալիանից. Նամակ Շամախուց. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Քաղաքական տեսութիւն. «Поряд[illegible]» [illegible]. Նամակ [illegible]. Նամակ [illegible]. Արտաքին լուրեր.—Խառն լուրեր.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ

Փետրվարի 7-ին

[illegible]

ՆԱՄԱԿ ՍԱԼԻԱՆԻՑ

Յունվարի 3-ին

[illegible]

Иванъ Панихинъ 50 к., Иванъ русскій 50 к., [illegible]

Ց. [illegible]

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

Յունվարի 27

[illegible]

Ա. [illegible]

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

[illegible]

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են [illegible]

—

«Порядокъ» լրագրին գրում են [illegible]

—

[illegible] մեզ գրում են. [illegible]

—

Մեզ գրում են [illegible]

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

[illegible] „République Française“ [illegible] «Revue Politique»-ի [illegible]

[illegible]

զորզում են, որ իշխան Բիսմարկ յանձն է առել զբաղվելու Բ. Դրան և եւրոպական դեսպանների բանակցութիւնները Կ. Պոլսի մէջ։ Այս լուրը շատ հաւանական է, որովհետև դեսպանը չէր այցելի Բերլին և Վիեննա, եթէ նա հաստատած չը լինէր, որ իր կառավարութեան պրօգրամը յանձնած խնդրի վերաբերութեամբ այդ քաղաքների մէջ արդէն ընդունված է։ Հետևաբար հաւանական է, որ գերմանական դեսպանը ուղևորվեցաւ Կ. Պոլիս։

Անգլիայի մէջ հրատարակվեցաւ ռուսաց կառավարութեան և Աֆղանիստանի փախստական էմիր Շիր-Ալիի գաղտնի գրագրութիւնը Ռուսաստանի և Աֆղանիստանի մէջ կապված դաշնակցութեան մասին։ Երբ անգլիական համայնքների ժողովի մէջ պատգամաւորներից մէկը լորդ Հարտինգտոնին հարց առաջարկեց՝ արդեօք նա մտադիր չէ թողնել անգլիական զօրքերը Կանդահարի մէջ, ի նկատի ունենալով այդ գաղտնի գրագրութիւնը, հարցին բացասական պատասխան տալով, մինիստրը աւելացրեց, որ կառավարութիւնը չէ փախենում „Ռուսաստանի խարդախութիւնից“ թէպէտ այդ գրագրութիւնը նրան վաղուց յայտնի էր։

„ПОРЯДОКЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

„Порядокъ“ լրագրի մէջ տպված է հետևեալ թղթակցութիւնը Կ. Պոլսից յունվարի 17-ից։ Թիւրքիան հասել է իր ներքին կազմակերպութեան վերին աստիճանի քայքայմանը։ Մայրաքաղաքի մէջ, որտեղ եւրոպական տարրը թիւրք տարրից գրեթէ աւելի է, ոչ մի զինւորված հասարակ մարդ չէ յանդգնում առանց վերադառնալ երեկոյեան վեց ժամից ուշ, որպէս զի չը հանդիպի կամ սպանիչ աւազակների խումբերից, որոնք անհոգ թափառում են թէ Գալատա-սերայ պալիցիական տան առաջ և թէ միւս փողոցներում։ Աւազակները անպատժելիութեան մասին այնքան են հաստատված լինել, որ նրա ջերերը չեն խանգարվի տված երեկոյներ և խնձոյ ասպարէզներից, որոնք առաւօտից հաւաքում են փողոցների մէջ մի խոշոր հաց ստանալու համար։ Անցյալ ես կարծում էի, որ դրանք վարձված ոստիկաններ են, որոնք առիթ տալու Արևելքի մէջ ուղևորում են նրբեւթներին։ Բայց իմ զարմանքը մեծ էր, երբ նկատեցի, որ դրանք ամենայն մարդիկ են։ Եթէ այդ աւազակներին աւելացնենք չներքի ռանճը, որոնք չափազանց բազմանում են Կ. Պոլսի մէջ, կարելի է մի շատ կազմակերպ սոսկալ պատկերի կենդրի մասին։

Բացի խոշոր քանիքներից աւազակները կողոպտում են նոյնպէս և կառավարութեան քաղաքները։ Օրերումս կառավարչական հեռագրական գրասենեակը կողոպտվեցաւ աւազակների զինւորված խումբից, որի ձեռքը ընկաւ 1000 լիրա։ Ասում են, որ մի քանի տարիների ընթացքում առաջին անգամ գրասենեակի մէջ հաւաքվեցաւ այդքան դրամ և այն էլ չը կարողացան պահպանել երկոտանի մեծերից։ Եթէ թիւրքիայի մայրաքաղաքի մէջ, որտեղ տասից աւելի եւրոպական դեսպաններ կան, այդպիսի կարգապահութիւն է տիրում, ինչ կը լինի Թիւրքիայի միւս անկեւրում, որտեղ եւրոպական հսկողութիւն չը կայ։ Դեսպանները էլ զգում են, թէ ինչ բան է Թիւրքաց փարշութիւնը։ Անգլիական դեսպանատան բժիշկը իր տան մէջ արձանացաւ աւազակների այցելութեանը, որոնք նրանից խլեցին 3,500 ր., բայց չը սպանեցին։

Զարմանալի չէ՞ արդեօք, որ այսպիսի հանգամանքների ժամանակ, յայտնելով իր խաղաղասիրութիւնը, Թիւրքաց կառավարութիւնը պատերազմական խորհուրդներ է կազմում Եայլդիզ-Քիոսկի մէջ և անդադար զօրքեր է ուղարկում դէպի յունական սահմանները։ Սուլթանի պալատի մէջ եղած երեկոյեան խորհուրդի մասին լրագիրները հաղորդում են, որ խորհուրդը քննում էր միայն պրօտեկան հարցը և առաւօտ, ... (հասկացիր հայկական) սահմանների եղած վրա շարժումը։ Ինչ և իցէ Թիւրքիան և Ռուսաստանը, ի նկատի ունենալով զարնան մօտենալը, պատրաստում են իրանց ույժերը, թէպէտ եւրոպական քաղաքականութիւնը նրանց խաղաղութիւն է առաջարկում։ Կարծես երկու կողմն էլ զգում են, որ գործը կարող է միայն զէնքի օգնութեամբ վերջանալ և որ ոչ մի միջնորդութիւն լաւ վախճան չի ունենայ։

Թիւրքաց կառավարութիւնը բացի բուն պատերազմական միջոցներից ուրիշ միջոցներ էլ է գործում աշխարհի մահմեդականների վրա բարոյապէս ազդելու համար. նա հրատարակում է Լօնդոնի մէջ մի նոր լրագիր „Ույրեթ“ (միցութիւն) վերնագրով։ Լրագիրը հրատարակվում է Թիւրքերի և անգլիական Թիւրքասէրների փողով. քարոզում է մահմեդական գաղափարներ և դրա համար շատ յարմար է անգլիական մայրաքաղաքը, որ ամենամեծ ազդեցութիւն ունի Ասիայի և Աֆրիկայի մահմեդականների վրա։ „Ույրեթ“ լրագիրը տպվում է արաբական և պարսկական լեզուներով, որոնք աւելի ծանօթ են մահմեդականներին։

Բացի դրանից Թիւրքաց կառավարութիւնը Կ. Պոլսի մէջ ուրիշ շատ լրագիրներ էլ ունի։ Դրանցից այլքի է ընկնում „Վաքիթ“ լրագիրը, որին հրամայված է աւելի մեծ եռանդով հսկել այն բոլորի վրա, ինչ որ տպվում է բուլղարական, յունական և հայկական լրագիրների մէջ։ Մի Թիւրքասէր անգլիացուց հրատարակվող այդ լրագիրը նորերումս մի շարք յօդուածներ տպեց Ֆիլիպոպոլի „Մարիցա“ լրագրի դէմ, որոնք յիշոցներով լի են բուլղարական պատգամաւորների ձգտումների դէմ և պահանջում են, որ թիւրքիան դրաւէ բոլգարեան տեղերը և դրանով վերջ դնէ բուլղարական և բուլղարական համերաշխ շարժումներին։

Ռուսաստանի դէմ էլ գաղտնի գործեր են կատարվում։ Միայն բացատապէս հայ յեղափոխական հրապարակով է ընկերուած, որոնք անուանվում են զէյթունցիներ Ասիայի փոքրիկ մէջ եղած Տաւրոսեան լեռների Զէյթուն բաժնի անուամբ։ Այդ լեռների անմատչելիութեան շնորհիւ նրա բնակիչները կիսաանկախ դրութեան մէջ էին Թիւրքիայի վերաբերութեամբ։ Փոքր-Ասիայի ասպնացած ցեղերից այդպիսի առանձնացած դրութեան մէջ լինելով, Զէյթունի լեռնաբնակները անխարդ լինելով յարմար յարաբերութիւններ ունենալ հայոց եկեղեցու Կ. Պոլսի և Էջմիածնի գլխաւորների հետ, կազմեցին մի առանձին կաթողիկոսութիւն Սիսի մէջ, բաղդատելով միայն նրան կախված համարելով հայոց գլխաւոր կաթողիկոսից Էջմիածնի մէջ։ Անցեալ տարի երբ Զէյթունի լեռնաբնակները ապստամբեցին Թիւրքաց կառավարութեան դէմ, որ կամենում էր Թիւրքաց մի զօրապահին պահել Զէյթունի գլխաւոր քաղաքի մէջ և երբ զէյթունցիները յաղթեցին Թիւրքաց զօրքերին, Ռուսաց քաղաքականութեան շնորհիւ նրանք կատարեալ բաւականութիւն ստացան։ Այդպիսով մի քայլ արվեցաւ ստատագնելու համար Ռուսաստանի ազդեցութիւնը Փո-

քըր-Ասիայի հայ ժողովուրդի վրա, որ Էջմիածինը իր գլխաւոր կրօնական կենտրոն է համարում։

Ի նկատի ունենալով Էջմիածնի այդպիսի նշանակութիւնը Ռուսաստանի ձեռքում և Թիւրքիայում հայերի առաջ, Կ. Պոլսի կառավարութիւնը կամեցաւ անզօր դարձնել Էջմիածնի կաթողիկոսութեան ազդեցութիւնը։ Որովհետև Սիսի մէջ էլ մի կաթողիկոսութիւն կայ, Թիւրքիան կամենում է նրան ընդհանուր հայկական նշանակութիւն տալ, յանձնելով նրան Էջմիածնի կաթողիկոսի բոլոր իրաւունքները։ Թիւրքիայի դրդմամբ Սիսի կաթողիկոսը երևում է իրան անկախ յայտնեց Էջմիածնի կաթողիկոսի իշխանութիւնից։

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

Վան, 3 յունվար 1881

Վան նահանգի զինւորական հրամանատար Սամիհ փաշան հրաժարվել լինելով՝ անդրայս միհանգը փոքր ի շատէ փոխուեցաւ։ Սամիհ փաշան այստեղ եղած ժամանակ միշտ կոչխատէր քրդաց և հայոց մէջ ատելութիւն սերմանել, բայց իւր ցանկացածի համեմատ յաջողութիւն չունեցաւ։ Նա այն աստիճան մոլեռանդ Թիւրք էր որ հայոց ամէն յառաջադիմական շարժման կասկածի աչքերով կը նայէր։ Հեռագիրներով անդադար կը ստիպէր Բ. Դուռը որ զօրքեր ուղարկէ Վան. այնպէս հաւատացուցած էր Բ. Դրան թէ իւր ներկայութիւնն է որ Վանի մէջ հայերը զսպած է, եթէ ոչ ամբողջ Հայաստան ապստամբելով ոտքի ի վեր կը լինի։ Սամիհը մինչև անգամ աշխատեցաւ Վանի նահանգապետ Հասան փաշան հրաժարեցունել տալ և ինք նորա տեղ անցնել, բայց չը յաջողեցաւ, որովհետև հայ և Թիւրք միացած, խնդրեցին Բ. Դռնէն որ Հասան փաշան չը փոխուի, որ թէև լաւ մարդ չէ, բայց Սամիհը անէն առա անգամ աւելի վատ է։ Այս այն Սամիհ փաշան է որ Էրզրումի նահանգապետ եղած ժամանակ հայոց երեխաներէն փառատանեան էֆենդիի հայրը սպաննել տուած է։

Սամիհի յաջորդ զինւորական հրամանատար Նաջիպ փաշան երբ Վան եկաւ, Սամիհին հակառակ տեղեկութիւններ հաղորդեց Բ. Դրան։ Նոր հրամանատարը խնդ տուաւ թէ հայերէն այնչափ վախենալիք բան չը կայ և թէ աւելորդ է այսչափ զօրաց բազմութիւն հաւաքել Վանի մէջ։ Զօրքերը այժմ կամաց կամաց կը ցրվուին Էրզրում և այնտեղէ ալ Կ. Պոլիս երթալով, կանչվելին Ռումէլիա։

Թիւրքաց զօրքերու այստեղէն հեռանալէն զատ ուրիշ բարերարութիւն մ'ալ ունինք որ այս տարի ցանքերը լաւ եղերեն և եթէ մի նոր վտանգի չը պատահի, առաջիկայ հունձի ժամանակ առատութիւն կը լինի։ Այս պատճառով ցորենի գինը մի քիչ ստանացած է. չափը ($3^1/_2$ պուդ) երեք և կէս արծաթ մէճիտի (6 րուբլ) կը ծախուի այժմ, թէև առաջիկայ ամառ տարիներ $1^1/_2$ րուբլ կը ծախուէր։ Այժմ սով չը կայ, բայց Թանգութիւն և աղքատութիւն սոսկալի կերպով կը նեղեն խեղճ ժողովուրդը։ Ի՞նչ օգուտ ցորենի զանուելը, երբ ժողովուրդը այն աստիճան աղքատացած է որ փող չունի գնելու համար։

Մի քիչ ալ կրթական մասին խօսինք։ Միսիօնարական ընկերութիւնը այժմ ունի Վանի մէջ 1 վարժարանոց Այգեստանը և 6 վարժարան հեռաւոր գիւղերը. Աւերդ, Արծանիք, Կէմ, Խարակօնիս, Դերձան և Կեսերի կամ Երգելու (Կարճկանի մէջ), բացի Դատաւանէն որ այժմ Միսիօնար ընկերութեան Տարօնեցեան (Մուշ) անուշութեան տակ անցած է։ Ընկերութեան այս վարժարաններէն զատ՝ Խրիմեան հայրիկը մի հոգարարձական վարժարան բացաւ Վարագի վանքի մէջ որ արդէն գտնուած 12 գիւղերաթիկ ժառանգաւոր աշակերտաց Թաղին վրա 8 ալ այլոց աւելցաւ Վանի գիւղերէն բերուելով։ Այս կերպով հոգաբարձութեան ուսանողներու թիւը 20ի պիտի ամբողջեմանայ։ Այս բոլոր գիւղացիները ձրիավարժ են և նոցա ուտելու, հագուստ և այլն Վարագի վանքը կը հոգայ։ Այգեստանի մէջ 4 ծխական վարժարան կայ և 1 Հայրենասէր ընկերութեան վարժարան։ Մէկ ծխական վարժարան ալ քաղաքամէջը կայ։ Այս վերջին

վարժարանը տարին մի քանի անգամ կը բացուի և կը փակուի։ Թաղական խորհուրդները մինչև հետ կը կռուին և եկեղեցիներէն վարժարանին վճարուելիք փողերը չեն տար։ Վարագի վանք և մի քանի այլ մանր մունր վարժարանաց մէջ ամբողջ ուսանողաց թիւը 1500-ի չափ կը լինի և որովհետև քաղաքամէջ և Այգեստան 2836 տուն հայ կայ, ուրեմն գրեթէ 2 տունէն մէկ աշակերտ կերթայ վարժարան։ Այս պրոցենտը շատ մխիթարական չէ և մեր դրա պատճառը ժողովրդի անուսումնասիրութեան մէջ չենք տեսներ միայն, այլ և նիւթական թշուառութեան որով շատ ծնողքներ կը ստիպվին իւրեանց զաւակներ շուտով դուրս հանել վարժարանէն և արհեստի տալ։

Բացի Միսիօնալ ընկ. վարժարանաւոյն որ 61 երեխէկ և 6 գիւղացի և տարրաքաղաքացի գիշերաթիկ աշակերտներ կան, մասնաւոր քննութեան արժանի է Հայրենասէր սանուց ընկերութեան Հայկազեան անուն վարժարանը որ 100-ի մօտ աշակերտներ ունի և միւս բոլոր ծխական վարժարաններէն աւելի կանոնաւոր ընթացք։ Ուխական վարժարանները մինչև անգամ մի ուսումնական յայտագիր (պրօգրամմա) չունին. շատ անգամ իւրեանց տարեկան հաշուեցոյցը (պիւտէ) նախատեսելով չեն որոշեր և վարժապետներ։ Այս Հայրենասէր ընկերութեան վրայ կարծէ որ ընթերցողաց մի փոքր տեղեկութիւն տամ այստեղ։ Այս ընկերութեան անդամները որք տակաւին պատանիներ են, Հայկազեան վարժարանի նախկին ուսանողներն են։ Սոցա գործադիր անդամներէն մի մաս այժմ աշակերտ են Միսիօնալ ընկ. վարժարանոցին։ Այս ուսանողներ տեսնելով իւրեանց ուսում առած Հայկազեան վարժարանի փակուիլը, նորա հոգաբարձութիւնը իւրենց վրա առին և 4 տարին աւելի է որ կը կառավարեն զայն, իւրեանց քսակէն բաժնեգիններ վճարելով և նուէրներ հաւաքելով ժողովրդէն որ շատ համակիր է դէպի այդ ընկերութիւնը։ Անգլիական Standard լրագրին թղթակից պ. Շուվէր՝ երբ անցեալ տարի Վան եկաւ և պատիւ արաւ խօսել Հայրենասէր ընկ. լսարանին մէջ, իւր սառսիլ համակրութիւն յայտնեց այս ընկերութեան և մեծ յոյս նորա ապագայի վրա, սա նշանաւոր խօսք ասելով թէ «Դաստիարակութեան բնչհանուր պատմութեան մէջ (Եւրոպան ալ միասին առնելով) առաջին անգամն է որ կը պատահի մի այսպիսի դէպքի. ուսանողներ՝ որ տակաւին ուսանողական շրջանի մէջ են մի բարձրագոյն վարժարանի մէջ (վարժապետանոցն կանոնարէկէր), իւրեանց մայր-վարժարանը փակուելէ ազատած, զարմանալի եռանդով կոչխատին նախնական կրթութիւնը տարածել ժողովրդի մէջ, ոչ միայն զանազան անձերէ նուէրներ հաւաքելով այդ բանի համար, այլ և իւրեանց դրի զատախօսութիւններով, այլ և իւրեանց քսակէն փող վրայ տալով»։ Այս կապացուցանէ թէ հայ ժողովուրդը կրթութեան և դաստիարակութեան տարածելու գործին շատ ընդունակ է»։ Ես առաջարկեմ գինք ալ պատուանդամ ընդունել մի այսպիսի համակրելի ընկերութեան, որով Հայրենասէր ընկերութիւնը այդ օրէն սկսած, մի եւրոպացի պատուանդամ ալ ունեցած է. պ. Շուվէր որ Հոլանդիա կը գտնվի այժմ կը յուսայ թէ անգլիական փոխ-հիւպատոս պ. Կլէյտոն ալ անդամ պիտի գրուի եկեր այս ընկերութեան որ բացի Հայկազեան վարժարանէն ունի մի կիրակնօրեայ վարժարան, ուր կիրակի օրեր շուկայոց պատանիներու և հասակաւոր արհեստաւորներու դասախօսութիւններ կը լինին ձրիապէս։ Մի ընթերցարան՝ ուր կիրակի օրեր ամէն արհեստաւորներ կրնան հաւաքուիլ և գիրք և լրագիր կարդալով ժամանակ անցունել. մի լսարան, ուր տասն և հինգ օրը մի անգամ թէ հրապարակախօսական դասախօսութիւններ և թէ արհեստից նիւթերու վրայ ատենախօսութիւններ կը լինին։ Ուսանողաց հայոց աշխարհութեանը կը ներկայացուենք որ ընկերութիւնը որ ինչ ընկ. լուսաւորութիւն տարածելու գործին նուիրած, թէև համեստ իւր ձեռնի մէջ և անձայն կը գործէ, բայց իւր այդ ընթացքով կարող է մեծ գիրեր ունենալ ապագային մէջ. եթէ օգնեն նմա և քաջալերեն։ Եթէ ամէն մի հայ անհատ մի գիրք կամ մի տետրակ նուիրէ Հայրենասէր ընկ. ընթերցարանին, ինք մի մեծ ծառայութիւն զգացած չի լինիր։ Բայց ընկերութիւնը մի նոր գրադարան կանոնավորելէ թէ Հայկազեան վարժարանի ուսանողներու և թէ ամէն վանեցի հայեր կրնան ...